

В. В. Візінський

здобувач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню поняття екологічного страхування як інституту екологічного права; особлива увага приділяється аналізу форм екологічного страхування в Україні.

Ключові слова: екологічне страхування, страхування відповідальності, майнове страхування, страхування життя і здоров'я.

Природа впливає на суспільство за законами свого розвитку. Внаслідок цього різні стихійні лиха завдають значної шкоди. Такі природні явища, як повені, бурі, урагани, землетруси, пожежі, град та інші лиха в короткі проміжки часу можуть знищити або пошкодити природні об'єкти, а також інші цінності. Значні витрати йдуть на проведення заходів щодо боротьби із вже виниклими стихійними лихами. Крім того, стан навколишнього природного середовища в Україні, на даний час, характеризується як кризовий, і не тільки через надзвичайні ситуації, обумовлені стихійними лихами. Кількість промислових підприємств, яка постійно зростає, продовжують забруднювати навколишнє середовище, багато хто з них не вкладаються у встановлені для них нормативи гранично-допустимих викидів і скидів шкідливих речовин. Тому протистояння економіки та екології — одна із найбільш гострих проблем охорони навколишнього природного середовища.

В такому контексті, правомірною є постановка питання про удосконалення та розвиток механізмів та інструментів, які забезпечують охорону навколишнього природного середовища, в тому числі введення страхування екологічних ризиків у загальну систему таких механізмів.

На сьогодні проблемами екологічного страхування займаються такі вчені, як В. І. Андрейцев, А. Т. Василевський, В. В. Костицький, М. В. Краснова, Е. В. Позняк, Л. П. Решетник, Г. Г. Ржепишевський, Т. П. Русак, Ю. С. Шемшученко та інші, які дійшли висновку про доцільність запровадження екологічного страхування в українському законодавстві, як механізму забезпечення охорони навколишнього природного середовища. Тому *метою даної публікації є дослідження поняття інституту екологічного страхування та визначення форм екологічного страхування в Україні.*

Необхідність законодавчого закріплення поняття екологічного страхування обумовлена потребою визначення в законодавстві України особливої групи страхових відносин, які викликають з метою оптимального рівня

правового регулювання забезпечення охорони навколишнього природного середовища. Основний природоохоронний закон України не містить чіткого визначення поняття даного правового інституту. У ст. 49 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1] (яка міститься в розділі 10 «Економічний механізм забезпечення охорони навколишнього природного середовища»), під екологічним страхуванням розуміються заходи здійснювані «...на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів». На наш погляд, вказане визначення не розкриває характер даних екологічних правовідносин.

Сучасна наукова доктрина неоднозначно підходить до визначення поняття екологічного страхування. Ряд теоретиків розуміє під ним страхування, здійснюване у формі відповідальності [2, с. 50–51; 3, с. 32], інші вважають, що екологічне страхування може здійснюватися також і у формі майнового страхування [4, с. 51–52]. Третя група учених вважає, що реалізація екологічного страхування можлива у всіх формах, тобто страхування відповідальності, майнового та особистого страхування [5, с. 268; 6, с. 78].

На наш погляд, поняття екологічного страхування слід давати виходячи із таких положень. Перш за все, страхування, як форму фінансового захисту на випадок нанесення шкоди, можна іменувати екологічним тільки у випадку, якщо такий захист здатний компенсувати збиток навколишньому середовищу. Використовуючи понятійний апарат Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1], під такою слід розуміти шкоду, заподіяну внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів. У свою чергу, забруднення може бути викликане як діяльністю людини, так і процесами, які відбуваються в самій природі незалежно від антропогенної дії.

Вищевказане дає підстави вважати, що екологічне страхування можливо здійснювати як через страхування відповідальності, майнове страхування природних об'єктів та страхування життя і здоров'я фізичних осіб. На дану обставину вказує визначення екологічного ризику, на випадок настання якого здійснюється екологічне страхування. Так, екологічний ризик слід розглядати як встановлену нормами екологічного законодавства обставину, з якою пов'язуються виникнення, зміна, припинення правовідносин зі здійснення діяльності з екологічно небезпечними об'єктами, що визнає формування і реалізацію спеціальної правосуб'єктності фізичних, юридичних осіб та держави щодо запобігання, виявлення та усунення природної загрози для довкілля, життя і здоров'я населення та особливий режим відповідальності за невиконання чи неналежне виконання вимог щодо забезпечення екологічної безпеки, у тому числі й за випадкове (імовірне) настання небезпеки [7, с. 70].

Страхування відповідальності за завдання шкоди навколишньому середовищу має низку особливостей, які виділяють дані відносини із загальної маси договорів страхування загальної відповідальності. Дана специфіка обумовлюється не тільки певним об'єктом страхових відносин, але й групою відносин, які виникають при цьому — системою превентивних

заходів, екологічним аудитом, перестрахованням великих ризиків. Зазначимо, що об'єктом страхування в даному випадку є майнові інтереси страхувальника, пов'язані з його обов'язком в порядку, встановленому чинним законодавством, відшкодувати шкоду, нанесену життю і здоров'ю, майну третіх осіб або навколишньому природному середовищу в результаті аварії. Страхування відповідальності полягає в захисті майнових інтересів страхувальника в разі, якщо він завдасть шкоди життю, здоров'ю або майну третьої особи, а також захисті майнових інтересів потерпілої третьої особи [8, с. 111]. Немає сумнівів, що навколишнє природне середовище охоплюється в даному понятті словом майнові інтереси (в першу чергу через економічний аспект).

Майнове страхування може застосовуватися у разі завдання шкоди навколишньому середовищу з підстав, незалежних від господарської та іншої діяльності людини, коли не виникає питання про відповідальність. Відносини, опосередковані майновим страхуванням, можливі лише у разі страхування об'єктів навколишнього природного середовища як специфічного комплексу майнових прав на випадок спричинення шкоди стихійними лихами, обумовленими природними чинниками. Таким чином, теоретично можливим є майнове страхування, яке здійснюється за схемою страхування об'єктів природного середовища організацією, що експлуатує промисловий об'єкт. При цьому, вигодонабувачем за договором призначаються власники об'єктів природного середовища. Проте дана ситуація, враховуючи екстериторіальність спричинення шкоди, нераціональна з практичного боку, та й сама вищезгадана схема є сурогатом страхування відповідальності.

При аналізі особистого страхування під час екологічного страхування, слід звернути увагу на поняття екологічної безпеки, на досягнення якої також направлено екологічне страхування. Під вказаним різновидом безпеки законодавець розуміє (ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1]) такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Віднесення законодавцем життєво важливих інтересів людини (в першу чергу здоров'я) до елементів екологічної безпеки ставить питання про можливість застосування екологічного страхування, використовуючи систему договорів особистого страхування. Проте дану проблему не можна вирішувати однозначно, оскільки екологічна безпека забезпечується цілою сукупністю механізмів, одним із яких є і екологічне страхування.

Аналізуючи поняття екологічного страхування, необхідно також визначити суб'єктний склад відносин. Практика страхування, а також законодавство вказують на необхідність укладення договорів страхування із страховими організаціями [9, с. 499–501]. Відповідно до ЦК України [10] учасниками страхових правовідносин визнаються страховик і страхувальник (ст. 979). Страховиками, відповідно до ст. 2 Закону України «Про страхування» [11], визнаються фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з до-

датковою відповідальністю згідно з Законом України «Про господарські товариства» з урахуванням особливостей, передбачених Законом, а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності. Відсутність спеціальних вимог до страховиків, крім обов'язку отримання ліцензії, дозволяє зробити висновок, що страховиком в екологічному страхуванні на випадок завдання шкоди життю, здоров'ю або майну третіх осіб і навколишньому природному середовищу в результаті настання екологічного ризику, може бути будь-яка страхова організація. В той же час, дані відносини є публічно-правовими за своїм змістом, в основі їх виникнення лежать державні та суспільні інтереси, пов'язані із забезпеченням екологічної безпеки. З цих позицій, вимоги до страховиків в екологічному страхуванні повинні бути чітко та докладно обумовленими в законодавстві.

Наступним суб'єктом договору страхування є страхувальник. Страхувальниками визнаються юридичні особи та дієздатні фізичні особи, які уклали із страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України. Таке загальне поняття дає ст. 3 Закону України «Про страхування» [11].

Якщо суб'єктами договору страхування визнаються страховик та страхувальник, то до суб'єктів правовідносин в рамках екологічного страхування, крім вищезгаданих сторін, можна віднести також вигодонабувача. Вигодонабувач за договором екологічного страхування — фізична особа, життю, здоров'ю або майну якого заподіяна шкода в результаті настання страхового випадку, а також юридичні особи та держава. Він не бере участі в договірних відносинах між страховиком і страхувальником. Вся специфіка даного суб'єкта договору страхування відповідальності полягає в тому, що в договорі він не персоніфікується і невідомий до настання страхового випадку.

Для визначення поняття екологічного страхування слід також зупинитися на його функціях. До функцій екологічного страхування слід віднести: формування спеціального страхового фонду грошових коштів, відшкодування збитку, попередження страхового випадку, а також контрольну та інформаційну функції [6, с. 81].

Функція формування спеціалізованого грошового фонду реалізується в системі запасних та резервних фондів, які забезпечують стабільність страхування, гарантію виплат та відшкодування. Відшкодування збитку (компенсаційна функція) — полягає у страховій виплаті, яка визначається у грошовому еквіваленті. Якщо в договорах особистого або майнового страхування право на страхову виплату має учасник договору, то в рамках страхування відповідальності ним може опинитися будь-яка особа, якій заподіяна шкода. Функція попередження страхового випадку і мінімізації збитку (превентивна функція) припускає широкий комплекс заходів щодо недопущення або зменшення негативних наслідків страхових подій. Сюди ж належить правова дія на застраховану особу, закріплене в умовах укладеного договору страхування та орієнтована на певну поведінку. Контрольна функція реалізується за допомогою перевірки страховою організацією

виконання страхувальником умов договору екологічного страхування, а також в деяких випадках у зв'язку з вироблюваною системою превентивних заходів. Інформаційна — реалізується на стадії підготовки укладення договору екологічного страхування, зокрема під час здійснення аудиту на предмет оцінки фінансово-економічної стійкості страхувальника, стану виробничої бази, кваліфікації кадрів, розміру можливої шкоди, яка може бути нанесена третім особам шляхом забруднення навколишнього природного середовища при настанні страхового випадку (екологічного ризику).

На думку автора, до функцій екологічного страхування також варто віднести відновлювальну функцію. Так, відтворювальна функція екологічного страхування може полягати в забезпеченні фінансового положення підприємства при необхідності відшкодування шкоди та витрат на відновлення власного виробництва.

Таким чином, підводячи підсумок вищевикладеному, можна зробити наступні висновки: 1) екологічне страхування виступає як економіко-правовий механізм забезпечення охорони навколишнього природного середовища; 2) екологічне страхування можливо здійснювати як через страхування відповідальності, майнового страхування природних об'єктів та страхування життя і здоров'я фізичних осіб; 3) екологічне страхування виконує функції формування спеціального страхового фонду грошових коштів, відшкодування збитку, попередження страхового випадку, а також контрольну, інформаційну та відновлювальну функції.

Отже, під екологічним страхуванням потрібно розуміти сукупність правовідносин страховика та страхувальника, які здійснюються у формі страхування відповідальності, а також майнового та особистого страхування, з метою захисту екологічних (в тому числі майнових) інтересів фізичних, юридичних осіб та держави, а в окремих випадках, забезпечення охорони навколишнього природного середовища у разі настання певних подій (екологічних ризиків), вказаних у договорі екологічного страхування, за рахунок грошових коштів спеціального страхового фонду. Необхідність законодавчого закріплення поняття екологічного страхування обумовлена потребою визначення в законодавстві України особливої групи страхових відносин, які викликають з метою оптимального рівня правового регулювання забезпечення охорони навколишнього природного середовища.

Література

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 41. — Ст. 546.
2. Серов Г. П. Об актуальных вопросах совершенствования законодательства в сфере экологического страхования // Государство и право. — 1997. № 1. — С. 50–54.
3. Олейник К. А. Экологическая оценка в деятельности страховых компаний // Страховое дело. — 2001. — № 8. — С. 29–35.
4. Даугуль В. Поняття та особливості екологічного страхування в Україні // Право України. — 1999. — № 4. — С. 49–54.
5. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За ред. Ю. С. Шемшученка. — К.: Юридична думка, 2008. — 720 с.

6. Решетник Л. Екологічне страхування як одна з форм відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права громадян на безпечне для їх життя та здоров'я довкілля // *Право України*. — 2002. — № 6. — С. 78–81.
7. Андрейцев В. Екологічний ризик в системі правовідносин екологічної безпеки: проблеми практичної теорії // *Право України*. — 1999. — № 1. — С. 62–70.
8. Кінашук Л. Л. Страхове право: Підручник. — К.: Атіка, 2007. — 256 с.
9. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга третья: Договоры о выполнении работ и оказании услуг. — М.: Статут, 2004. — 1055 с.
10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // *Відомості Верховної Ради України*. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
11. Про страхування: Закон України від 07 березня 1996 р. // *Відомості Верховної Ради України*. — 1996. — № 18. — Ст. 78.

В. В. Визинский

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПОНЯТИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СТРАХОВАНИЯ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

Резюме

В статье исследовано понятие экологического страхования как института экологического права; особенное внимание уделяется анализу форм экологического страхования в Украине.

Ключевые слова: экологическое страхование, страхование ответственности, имущественное страхование, страхование жизни и здоровья.

V. V. Vizinsky

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Civil Law disciplines
Frantsuzskiy boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

CONCEPT OF ECOLOGICAL INSURANCE ON LEGISLATION OF UKRAINE

Summary

In the article the decisions of concept of ecological insurance are investigational as to the institute of ecolaw; the special attention is spared the analysis of forms of ecological insurance in Ukraine.

Key words: ecological insurance, insurance of responsibility, property insurance, life-insurance and health.